

Даарта - Март 8. Частың болгаш Ынакшылдың байырлалы-биле!

Ниитилел-политиктиг солун

Ш Ы Н

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 27 (16485)

2002 чылдың
МАРТ 7,
четверг

Ат салган
шагы 19.00

Садар өртээ
3 рубль.

АВА — АМЫДЫРАЛ ЧАЯАКЧЫЗЫ

Бистиң эргим херэеженнеривис!

Частың чырык байырлалы – Делегейниң херэеженнер хүнү-биле силерге чүректің ханызындан байыр чедирдим!

Бистиң аваларывыстың, кадайларывыстың, угба-дунмаларывыстың байырлалы частың баштайгы айыңга таварышканы ханы уткалыг, чүге дээрге Час бүгү чаагай эгелээшкиннерниң, бойдустуң болгаш амыдыралдың катап оттуушкунунуң демдээ.

Март 8 – чоннуң эң өөрүшкүлүг болгаш ынак байырлалы. Бо хүнде бис ниитилелдин каас-чараш кезээнге – бистиң ынак хүндүткелдиг болгаш эргим херэеженнеривиске хүндүткелдин езузун илередир бис.

Кайы-даа үеде херэеженнерниң хээрек эгиннеринге амыдыралдың кайгамчык аар чүгү чүдүрлүп келген болгаш ам-даа ол-ла хевээр чүдүрүлбүшаан. Ындыг болзажок бистиң херэеженнеривис амыдыралдың бүгү бергелерин ажып эртер күштү боттарыңга тып ап келген. Чогум-на оларның дугайында бир шүлүкчү: «Хаадымнаткан аътты-даа доктаадыптар, чалбыышталып кыпкан бажыңче киреринден-даа кортпас» деп бижээн. Бөгүнде-даа харысалганың болгаш сагыш човаашкыннарның аар чүгү кижги амытанның сула талазыңга онаажып турар. Ынчангаш бо кайгамчыктыг хүнде, эргим херэеженнер, силерге эр кижилерниң кичээңгейин, сагыш салышкынын, а ол ышкаш кадыкшылды, аас-кежикти база ынакшылды күзээрин чөпшээрер көрүңер.

Силерниң аал-ораныңар чырык, чылыг болзун, сагыш-сеткилицер чиик база өөрүшкүлүг болзун, ажыл-херектеринер төлептиг, ажы-төлүңер чаагай келир үелиг болзун, бистиң буруңгу черивис тайбын, чаагай болзун!

Тыва Республиканың Президентизи Ш.ООРЖАК.

Эргим, хүндүлүг, энерелдиг херэежен чонувус!

Частың болгаш Ынакшылдың байырлалы – Делегейниң херэеженнер хүнү Март 8-биле байыр чедирип олур мен!

Март 8 – бистер бүгүдеге эң чырыкшылдыг, өөрүшкүлүг болгаш ынак байырлалывыс. Бөгүн бистер бистиң ниитилелдин кайгамчыктыг чартык кезиңге – ынак кырган-аваларывыска, аваларывыска, угбаларывыска, кадайларывыска болгаш урууларывыска хүндүткелдин езузун көргүзөр бис.

Бөгүн бүгү-ле эр кижилер, кадыг-ширин база кандыг-даа аажы-чаңныг болза, олар ээлдек-эвилек болуп, силерге чечектерни тутсуп, эргелиг сөстөрни чугаалаарлар. Бөгүн бистер бо бөгүңү амыдыралда силер чогум кымнар болуп турарыңарны силерге чугаалаар дээш далажыр бис. Силер бистерни дидим болгаш чаагай ажыл-херектерже хей-аът кирип чоруур силер. Берге үеде силер бистерни деткир-даа силер. Бистиң хүн бүрү амыдыралывыска чогумчалыг байдалды болгаш чараш аян-шинчини кирип чоруур силер. Чогум-на силер, херэежен чонувус, бистиң амыдыралывыстың кол каастакчылары силер. Езулут эр кижги чүү чүвеге арга-шинектигил дээрзин боттарыңга болгаш долгандыр турар кижилерге

бадыткаар кылдыр силер бистен ону хүн бүрү негээр-даа ужурлут силер.

Силерниң бистерге хамаарылганыңарны бедии-биле үнелеп көрбүшаан, силерниң амыдыралыңар аас-кежиктиг, өөрүшкү-маңнайлыг турзун дээш, ам-даа хөй чүүлдерни ыракта-ла кылбаанывысты бистер, эр кижилер, хомудал-биле билип турар бис. Ажы-төл кижизидилгези дээш, өг-бүлениң бүгү-ле аагы болгаш ооң амыр-дыжы дээш, ажыл-херектерге чедишкыннер дээш сагыш салышкын база харысалга биезги хевээр-ле силерниң ырбыскын эгиннеринерде чүдүрүлбүшаан.

Бис силерниң мурнуңарга кажан-даа эгиттинмес өрелиг болганывыста, силерниң амыдыралыңар хензиг-даа бол, аас-кежиктиг болзун дээш бүгү-ле чүвени кылырын оралдажыр бис. Бистиң ынакшылдыгы болгаш эрге-чассыг чоруувус силерниң-биле кезээде кады чорзун, силерниң карактарыңардан чаш кажан-даа төгүлбезин, а арын-шырайыңарга хүлүмзүрүг чырып чорзун дээш бүгү-ле чүвени кылырын оралдажыр бис.

Силерге күдүк базып мегей-бишаан, аас-кежикти, кадыкшылды, чаагай кежикти база ынакшылды күзедим.

Байырлал-биле, эргим херэежен чон!

Калбак аргаа аза бергеш, чажымда дег,
«Авай!» депкеш, бодалдарже шымны бээр мен.
Кайнаар углаар оруум айтып, чолум йөрээп,
Авам караа ай-хүн болуп чырыткан дег.

Кылыр ишке ийи холум шылай бээрге,
Кылыым хайнып, хөңнүм калып ырбавас мен.
Күжүр авам могаг билбес холун сактып,
Күжүм безин немешкен дег, соругар мен.

Кавайлыг чаш чайганымында, өпей ырым
Хайыралдыг авамныгы дег куттула бээр.
Чаржаң кыкын чечек-чимис чазылган дег,
Сагыш-сеткил муңгаралы арлы хонар...

Амыдырал-чурттап чоруур назынымда
Авам хөөкүй ырларымыга кады чорзун.

Хүндүткел-биле,
Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентинин) Даргазы Ш.В. КАРА-ООЛ.

Чечен ИРБИЖЕЙ.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Тываның эргим херээженнери!

Частың кайгамчыктыг байырлалы — Март 8-биле сеткилим ханызындан байыр чедирдим!

Чырык чер кырынга херээжен кижжи болуру амыр эвес, оон карактарының мурнунга иениң аас-кежиңи, өг-бүлениң төнчү чок үүле-херээ, амыдыралдың өөрүшкүзү, ажы-төлдүң келир үези дээш, Чер кырынга тайбың дээр дээш олут-дыш чок дүвүрел базым санында болуп турар.

Арат херээжен кижжи шаандан бээр ашааның дузалакчызы, сүмелекчизи болуп, өг-бүлеге хүндүткелди чедип ап, уругларын ажилгыр болурунга чаңчыктыгы чораан. Тываның херээженнери тыва күрүне тургузуун тургузарынга, оон улам ыңай өзүлдезинге болгаш чечектелишкининге боттут салышкынны кирип, Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип, фронтчуларга дузаны көргүскеннер.

Амгы Тывада херээженнер социал-экономиктиг болгаш хөй-ниити амыдыралда идепкейлиг киржип турарлар. Республиканың сонгукчуларының 70 хире хуузу херээженнер.

Эргим ада-чуртчуларым, силер мерген угаанның-даа, бүгү талазы-биле сайзыраңгай-даа, идепкейлиг-даа, чогаадыкчы арга-шинектиг-даа, чараш-даа база талантлыг-даа силер, амыдыралдың бүгү-ле адырларында: күрүне эргелеп-башкарылгасында, көдээ ажил-агыйда, сайгарлыкчы ажил-херекте, өөредилгеде, медицинада, эртемде болгаш культурада үре-түңнелдиг ажилдап турар силер. Ындыг янзылыг бүгү талаалыг ажил-чорудулгада-даа болзунарза, силер езулуг авалар болгаш өг-бүлениң шынчы база бүзүрелдиг ээлери болуп артар силер.

Эргим херээжен чон, хүндүткелдиг кырган-авалар, дунмалар, авалар! Сеткилим ханызындан силер бүгүдеге кадыкшылды, ынакшылды, аас-кежиңи, узун назынны, өг-бүлеге чаагай кежик-чолду күзедим.

Хүндүткел-биле,

РФ-тиң Федералдыг Худалының Күрүне Думазының Кадык камгала болгаш спорт талазы-биле комитетиниң даргазының оралакчызы Чылгычы Чимит-Доржуевич ОНДАР.

Төрөөн Тывамның ханы хүндүлээрим эргим херээженнери!

Делегейниң херээженнер хүнү март 8-ти таварыштыр силерге байыр чедирерин чөпшээрер көрүңер. Угба-дунмалар, иелер, кырган-авалар — бистиң эң-не эргим, бедик үнелээр байлаавыс. Херээженнер кижжи төрөлгөтени тургузарынга дорт киржип, күрүнени болгаш арбандан Дээди Хуралга (парламентиге), Чазакка чедир эрге-чагырганың янзы-бүрү структураларын эргелеп-башкарынга болгаш быжыглаарынга киржип турар.

Силерниң чырыткылыг, кайгамчыктыг байырлалыңар — Март 8-тин хүнүнде быжыг кадыкшылды, хууда болгаш өг-бүле амыдыралыңарга аас-кежиңи, бүгүдеге чедишкыннерни төрөөн Тывамның херээжен чонунга күзедим.

Херээженнерниң часкы байырлалы-биле база катап изиг байыр!

Хүндүткел-биле, **РФ-тиң ФХ-ниң Күрүне Думазының депутаты КА. ВИЧЕЛДЕЙ.**

Сибирьниң эргим чону!

Делегейниң Херээженер хүнү — Март 8-ти таварыштыр Силер бүгүдеге чүректиң ханызындан изиг байыр чедирдим!

Частың бо байырлалы — биске кезээде онзагай хүн бооп келген. Ол байырлал бүгү үелерде херээжен чонунуң чараш, чаагай сеткил-сагыжының илерээшкини бооп, биске Ынакшылды, Бүзүрелди болгаш Идегелди берип келген.

Силерниң кызыгаар чок чаагай сеткилиңер, өг-бүлени деткип, өзүп орап салгалды кижизидип келгениңер, шыдамык чорууңар, деткимчеңер болгаш билишкениңер дээш четтирдим.

Сагыш-сеткилим ханызындан Силерге кадыкшылды, аас-кежиңи, тура-соруктуг болуруңарны, кайгамчык ынакшылыңарны салбазыңарны күзедим!

Россия Федерациязының Президентизиниң Сибирь Федералдыг округунда Бүрүн эргелиг төлээзи Л. ДРАЧЕВСКИЙ.

Ээлдек-эвилең херээжен чонум!

Март 8 — Россияның чонунуң чылыг, чырык, ынакшыл, хүлүмзүрүг болгаш чечектер бүргөзөн ынак байырлалдарының бирээзи.

Херээженге ынакшылдан Чер кырында эң чаагай, чараш чүүлдер төрүттүнген. Силер бисти аас-кежиңи-биле шаңнап, хей-ат кирип, амыдыралдың бүгү талааларыңа ажилдап, реформаларны боттандырыңа киржип турар Силер. Силерниң тургузукчу күш-ажылыңар чокта ниитилел депшилгези бүтпес.

Частың байырлалы — Март 8-ти таварыштыр байыр чедир-бишаан, аас-кежикти, ынакшылды, кадыкшылды, чылыг сагыш-сеткилди, кичээңгейни күзедим!

Тыва Республикада Федералдыг кол инспектор Н.ХОЛОДОВ.

Массалыг информация чепсектериниң, ном үндүрер черлерниң болгаш полиграфияның ажилдакчылары — эргим бистиң херээженнеривис!

Тыва Республиканың Парлалга, телерадиодамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле күркөмитеди силерге Частың байырлалы — Март 8-биле байыр чедирдим!

Сеткилдиң ханызындан силерге болгаш силерниң чоок кижилеринерге аас-кежикти, чедишкыннерни база чаагай кежикти күзедивис. Силерге хүн кезээде чырып, арын-шырайыңарга хүлүмзүрүг чайынанып чоруур болзун.

О.С. ШИРИНДУУ.

Бистиң ниитилеливистиң кайгамчыктыг кезии — бистерниң ынак, мерген угаанның, хүндүткелдиг, эрге-чассыг херээженнеривис!

Март 8 — эң-не чырыткылыг, өөрүшкүлүг болгаш бистер бүгүдениң ынак байырлалымыс. Амыдыралдың барык бүгү-ле адырларында ажилдавышаан, бистиң ниитилеливистиң хөгжүлдезинге улуг сагыш салышкыннарны кирип турарыңар — биске улуг идегел. Силер берге шылгадаларны маадырлыгы-биле шыдажып эртип, өг-бүлени быжыгы-биле тудуп, боттут ажил-херектерге бистерни хей-аът кирип, аас-кежиктиг болдуруп чоруур силер.

Силерге мөгөйбишаан, бүгү Тываның херээжен чонунга кадыкшылды, аас-кежикти, ынакшылды күзедим!

Хүндүткел-биле,

Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалыңа кандидат Николай Алдын-оолович ОНДАР.

Өртөөн төлөөн.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалыңа кандидат

Виктор Васильевич ВУСАТЫЙ

В.В. Вусатый 45 харлыг. Одесса областың Кодыма хоорайга ажилчын өг-бүлеге төрүттүнген. Школа дооскаш, Одессаның артиллерияның дээди командьлал училищезинче өөренип киргеш, ону тергиин эки дооскан. 1973 чылдан 1993 чылдың декабрьга чедир чурттуң янзы-бүрү регионнарында Чепсектиг Күштерде командьлал албан-дужаалдарга база даштыкыга — Германияга болгаш Афганистанга (1980 чылдың апрель-июнь айларда тускай командировкага чорааш) совет шериглерниң бөлүүнге шериг албанын эрттирген. Оон полковник эргелиг курлавырже үнген. Тыва Республиканың ИХЯ-га ажилдаан. ТР-ниң ИХЯ-ның чанында онза даалга милициязының отрядының организаакчыларының бирээзи. 1998 чылдың майда Кызыл хоорайның чагырга даргазының бирги оралакчызынга томуйлаттыргаш, амгы үеге чедир ажилдап турар, колдуунда-ла социал айтырылдарны харыылап турар. 1986 чылдан бээр Кызыл хоорайда чурттап турар.

Дээди эртемниг, 1986 чылда Ленинград хоорайда М.И. Калинин аттыг Шериг академиязын дооскан.

1977 чылдың февральдан бээр өг-бүлелиг. Кадайы Екатерина Тадеевна Вусатай Кызыл хоорайның Социал хөгжүлдө департаментизиниң начальнигиниң оралакчызы болуп ажилдап турар.

Оглу Александр Викторович Вусатый — 1977 чылда төрүттүнген, улуг лейтенант, Хакасия Республиканың ИХЯ-ның наркотиктерни хоойлу-дүрүм барымдалавайн садып-сайгарар чорук-биле демисел талазы-биле килдизиниң оперативтиг төлөөлекчизи.

— Тыва Республиканың Чазак Даргазының албан-дужаалыңа бодумнуң кандидатурамны депшидип тура, дараазында чүүлдерни тугаалаксадым: сөөлгү чылдарда Кызыл хоорайның удуртулгазы-биле холбашкан болгаш амыдыралымның хөй кезин республикада чурттап каапкан кижжи болганымда, Кызыл хоорайның база республиканың еске-даа чурттакчылыг черлериниң айтырылдарынче сонгукчуларның болгаш бүгү деңнел-

демнигде черле эки болур бис дээрзинге бүзүрөөр даан, бистер ам угаангыр-даа, сагынгыр-даа база негелделиг-даа апардывыс ышкажыл, эде тургустунушкун үезиниң үндезин чок демократиязының үе-чадазын эрте бердивис ышкажыл, сөстүң чаартыкчы-даа база хоозурадыкчы-даа күжүн эки биле берген бис. Ам тургустунушкунуң үези келген-дир.

Мээң программанда ниитизи-биле республиканың болгаш оон найысылалы — Кызыл хоорайның хөгжүлдезиниң айтырылдары кол черни ээлеп турар. Бо хоорайда 100 муң ажыг кижжи чурттап турар. Оларга уругларның чаа садиктери, школалар, чурттаар оран-сава чедишпейн турар. Ылаңгыя хоочуннарга, инвалидтерге, уруглар пособиелериниң талазы-биле өре-ширелерни дуглаарыңа хамааржыр социал чамдык айтырылдарны шийтпирлээри негеттинип турар. Хоорайның оң талакы эриниң чылыг-биле хандырылгазы база электри четкилерин немей кылыры, Спутник суурнуң соок болгаш чылыг суг-биле хандырылгазы, хоорайның инженерлиг четкилериниң план езугаар септелгези кичээңгейге алдынар. Хоорайның коммунал албан черлериниң ажылын экижидеринче, кудумчуларның болгаш оруктарның байдалынче, чаагайжыдылгаже, найысылалдың архитектурлуг хевирин экижидеринче кичээңгей угланган турар. Республиканың чурттакчылыг еске-даа черлерин хөгжүдеринче чугула кичээңгей салдынган турар. Чаңгыс сөс-биле, айтырылдар хөй, оларны чүгле муниципалитет тургузугларының удуртукчулары эвес, республиканың Чазак база шийтпирлээр алаар.

Республиканың амгы Президентизи Шериг-оол Дизижики-ович Ооржактың ажил-чорудулгазын улуг хүндүткел-биле көрүп турар мен, Чазак Даргазынга мени бадылпаптар таварылгада, республиканың чедип алдынган экономикактиг өзүлдезин, политикактиг турум чорукту, хамааты тайбыңны болгаш хөй-ниитиниң чөпшээржилгезин быжыглаарынче чүткүүр мен.

Халас парлаан.

Эргим херээженнер!

Частың байырлалы — Март 8-ти таварыштыр Силерге чүрээм ханызындан изиг байырны чедирдим. Силер бүгүдеге быжыг кадыкшылды, биске кезээде ынак, күзенчиг болгаш чассыг-чараш болуруңарны күзедим. Карактарыңар кезээде чырык, өөрүшкүлүг болгаш аас-кежиктиг чайнап чоруур болзун! Хүндүлел-биле, Виктор ВУСАТЫЙ.

Өртөөн төлөөн.

ЭДЕГЕЙ

ЭНЕРЕЛДИГ ЧАШТАРНЫҢ СТУДИЯЗЫ

Донгактарның өг-бүлезиниң кол-ла сорулгазы ~ 710 бичишлерни халык
тудуп, уран чүлдүн эң-не чараш чүлдөрингә өөредури

база семинарлар болур. Ону РФ-тиң Культура яамызының кол специали база Россияның улустун артизи, Пятницкий аттыг күрүнениң академиктиг хорунун кол хормейстери Елена Горячева эрттирер. Бо лекцияларны дыңнаан башкыларга билиин бедиткен деп херечилелдерин тыпсыр. Аттестация эртер башкыларга ооң ажыктын чугаалаан-даа ажык чок боор.

Вячеслав Донгактың культура фондузунда чүгле «Эдегей» танцы студиязы бар эвес, ында «Модельный балет», «Модус-1» деп модель агенствозу, «Чигир-Чимис» бөлүк, чоокта чаа Кызылдың школаларының эге классчыларындан тургустунган «Эви» деп бичии чарашпайлар школы бар. Олар «Модус-1» модель агенствозунда угбалары-биле кады сценага хөлде салдаан

куулар дег, дурт-сынын хертейтипкеш базыптарга, чаптанчыгларын канчаар ону. Эрткен чылын Вячеслав Донгактың культура фондузунун «Даян» модель агенствозу Москвага болуп эрткен делегей чергелиг 2 дугаар «Бедик мода» конкурзунга «Азияның хөөннери» деп амгы шагның национал хептериниң коллекциязын көргүскөш, «Тулган дээн национал костюм» деп номинацияга Гран-прини алган. Уругларны тырттырып алыксаан фотокорреспондентилер аразында маргыжып, бедик черже үне бергеш, андарлып бадьп турганын Россияның, даштыкының солуннарынга «Даян» модель агенствозунун дугайында бедик үнелел-биле бижээн статьяларны Вячеслав Октябрьевичиниң өөнүн ишти, үш уругларының авазы, бүзүрелдиг дузалакчызы Ки-маа Чозаровна көргүзөргө, номчудум, чоргааранчыг-ла чорду.

Вячеслав Донгактың культура фондузу. «Эдегей» танцы студиязы. Бо домактарны дыңнаваан, ол студияга танцылаксава республикада бичии уруглар ховар дизе, частырыг эвес боор. Студияда бо хүннерде безин нитизи-биле 710 оолдар, уруглар хаара туттунган. Уругларның-даа, улугларның-даа танцы-самын кайгап ханмазы бичии уругларның «Эдегей» танцы студиязы тургустунга-ла, үш-ле чыл болган. Бо кыска үе иштинде олар чүгле республиканың, Россияның эвес, харын-даа даштыкы чурттарның сонургалын, хүндүкелин чаалап ап четтигипкен. 2000 чылда Россия чергелиг «Самоцветы России» деп салым-чаянныг уругларның конкурс-фестивалына «хореография» деп номинацияга дээди шаңнал Гран-прини, 2001 чылда Болгарияга «Роза Ветров-2001» деп чеди дугаар делегей чергелиг фестиваль-конкурса 79 аңгы-аңгы профессионал коллективтер аразындан конкурстун хары угда үш дээди шаңналы Гран-прини алганы, Киргизияның Президентизиниң кадыны Мариам Акаеваның чылдың-на эртирип турары «Чаш талантылар» деп мөөрейинге бедик үнелелди ап, кадынның чаштарны бодунун резиденциязынче чалап шайлатканы дээш, оон-даа өске оларның хей санныг чедишкннери херечилеп турар.

«Эдегей» танцы студиязы Россияда эң шыырак профессионал коллектив деп санадып турары өөрүнчүг. А уругларның дуртукчузу, башкызы, республикада билдингир ат-сураглыг Вячеслав Октябрьевич Донгакка Болгарияга «Россияның тулган дээн хореограф башкызы» деп хүндүлүг атты тывыскан. Ооң ажил-ижин бедик үнелеп

турарының база бир херечизи чүл дээрге, бичии уруглар болгаш элээдилер аразынга Россия чергелиг фестиваль-конкурсту март 28-30 хүннеринде Тывага эрттирер деп турары. Вячеслав Октябрьевичиниң адынга РФ-тиң Культура яамызындан, бичии уругларның «Арт-фестиваль-Роза Ветров» деп ачы-буян фондузундан келген бижикти номчуптаалыңар: «Хүндүлүг Вячеслав Донгак! Силерниң республикаарны салым-чаянныг уругларны илередиринге, оларны деткип, сайзырадыры-биле улуг ажылды чорудуп турар Россияның база бир төвү деп санап турар бис. Силерниң культура фондузунун уругларының профессионал белеткели бедик деңнелде, а «Эдегей» танцы студиязы хей санныг делегей чергелиг фестиваль-конкурстарның киржикчизи болгаш тиелекчилери болуп турары – ооң херечизи. Ынчангаш Март 28-тен 30-ге чедир Тыва Республикага Силерниң фондунар-биле кады бичии уруглар болгаш элээдилер аразынга Бүгү-россияның бир дугаар фестиваль-конкурзун эрттирерин өөренип көөрүн саналдап тур бис». Ол дээрге бистиң республикавыска дыка улуг хүндүткел, чедишкнн-дир.

Оон ыңай республиканың өске-даа уруглар коллективтеринге «Эдегей» ышкыш мындыг фестивальга киришкеш, тиелеп ап, түннел фестиваль «Роза-Ветров-2002»-ге киржир эргени ырак черже чорбайн чаалап ап болурунун аргазы тургустунуп келген. Маңаа чүгле уругларга боттарын көргүзүп, өске улустарның чогаадыкчы коллективтерин көөр арга тургустунган эвес, а культура шугумунда ажилдап чоруур башкыларга

аныяк өг-бүле уругларның чүгле уран чүүлже талазы-биле чедишкннерни чедип алырынче кызгытпайн, оларның ниити сайзыралынче дыка улуг кичээнгеи салып турарын, уругларын репетиция соонда уткуп келген ада-иелер чугаалаар чорду. Адын айтырып албааным бир угбай: «Мээң уруум неделя санында дискотека-калар, мээң чугаам дыңнава, удурланыр турду. Бо студияже барып эгелээн соонда, башкызының чугаалааны-биле айда чүгле бир катап баар, чугаа-домаа ээлдек апарды. Вячеслав Октябрьевич ол хамаанчок, уругларның кичээлинге барып олуржур, башкылары-биле сырый харылзаалыг, кымның канчаар өөренип турарын билир кижини. Ынчангаш оолдар, уруглар дыка кызып өөренир. Уругларны бодунче хаара тудуптар, та кандыг ыңдыг хуулгаазының кижини чүве» — диди. Шынап-ла, уругларның эки өөренири чугула, олар үргүлчү гастрольдап чоруп турар болгаш, багай өөренир болза, өөредилге программасындан чыдып каап болур. Мында гастроль бетинде кайы хоорай, чурт баар болдур, ооң дугайында викторинаны эрттирери чаңчыл аларган. «Эдегейниң» уруглары, шынап-ла, дыка аас-кежиктиг уруглар. Олар делегей чергелиг фестиваль, конкурстарга киржип чоруур болгаш, дыка хей даштыкы эш-өөрлүг, солун черлерге барган. Солунууста үнүп турар «Салгакчыга» тулган дээн танцычыллар Чаян Куулар база Лилия Санчайдан ол дугайында сонуургаар бис, уруглар.

Дески чүве кааа турар. Амыдыралга, ажыл-ишке бир-ле «аскак» чүве тыптып келир. Вячеслав Донгактың культура фондузунда база-ла ыңдыг. Олар бо үш чыл иштинде боттарының залы чок болганындан аңгы-аңгы черлерге залдар хөлөзилеп чораан. ТР-ниң Өөредилге яамызының сайыды П.А.Морозовтун деткимчези-биле олар дугаары 1 профессионал училищеге хамааржыр ниити чуртталга бажынының чанында сонга, хаалгазы чок, ажылаттынмай турган бажыны 5 ай дургузунда септеп алган. Оларга ол дээрге дыка улуг өөрүшкү. Февраль 28-те олар өөрүшкүзүн чон-биле үлежип, презентациязын эрттиргеннер. Ынчалза-даа ол зал дыкпыш, тар. Репетициялаан уруглар чанынга тургаш, өл-шыкка кижини дораан дериде бээр болду.

Кызыл хоорайда «Отчугаш» кинотеатрын шупту билир бис. Чоокта чаа кинотеатрда чаа солун кинолар садар, септелге кылыр акша-төгерики чок, уругларның ынаар барбайн турарын барымдаалааш, ону дүжүрериниң дугайында чугаа болган. Вячеслав Донгактың культура фондузу ону дилеп чадашкан, оларга бербээн. Чүге дизе ол коллектив хуу кижиниң дээш?! Хуузунда боорга ында чүгле Вячеслав Донгактың ажы-төлү танцылап турар эвес, ында аңгы-аңгы өг-бүлелерниң 710 ажы-төлү хаара туттунган болгай. Элээдилер, аныяктар арага-дарыже, наркоманияже сундугуп, кем-херек үүлгедип турар деп дивидеп, мунгарап турар бис. Россияда ниитизи-биле 1 млн. оолдар, уруглар чер кезип тояап чоруур деп санаан болгай. Ол безин чүгле туттурганнары-дыр, билдинмес та чеже чаштар ыңдыг

салым эдилеп чоруур чүве. Аңаа хамаарыштыр РФ-тиң Президентизи В.Путин доктаал хүлээп алырын В.Матвиенкога дааскан. Бисте конопляны дөзүндөн туруп узуткаар дээш наркомания, СПИД-ке, халдавырлыг аарышларга удур акцияларга дыка хей акша-төгерики чарыгдал турар. А ажы-төлдү чараш чүүлге, байлак сеткилге, культурага өөредип, хей санныг оолдар, уругларны кудумчудан бодунче хаара тудуп турар кижини чүге деткивес бис? «Отчугаш» кинотеатрын бичии уруглар ордузу кылдыр чүге кылып ап болбазыл? ТР-ниң Чазаа, Культура яамызы бо талазы-биле өөренип көөрү күзенчиг. Президент В.В.Путинни безин бичии уругларның адазы деп турар апарган болгай.

Частың башкы байырлалы — Март 8 таварыштыр оларга чогаадыкчы чедишкннерни күзедивис.

Алдыңнай СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: «Эдегей» танцы студиязының оолдары «Субедейчиктер» деп танцыны танцылап турары; 2001 чылда Красноярск хоорайга болуп эрткен «Мисс Центр Азии» деп конкурстун киржикчилери; «Даян» модель агенствозунун кыстары.

Чогаадыкчы

АВА ~ амыдыралдың чаяакчызы

Тываның хей национал херээженнеринин аразында кандыг-даа мергежилдиг, кайгамчыктыг талантылыг кижилер хей. Ынчангаш олар республиканың

экономиказын, социал адырын, уран чүүлүн хөгжүдеринге улуг үлүүн кирип чоруурлар.

Даш чонар уран шевер сиилбикчилер төөгүдөн бээр Тывага сураглыг чораан. Сөөлгү чылдарда аңаа хандыкшылдыктарның саны дыка көвүдээн, билии, мергежили көскүзү-биле бедээн. Ханы уткалыг, уран шевер ажилдарны кылгаш, ак-көк Тывазын, ооң ажил-ишчи чонун

• Бирги көрүш

шевери, хуулгаазын чогаалдары-биле алдаржаан херээженнер безин бар. «ХХ чүс чылда Тываның алдарлыг кижилери» деп ТР-ниң Күрүне номунда ады кирген Россия Федерациязының Репин аттыг күрүне шаанналынын эдилекчилери Раиса Аракчаа (бистиң аравыста чок), Елизавета

аныяктарның, ылаңгыя кыстарның, саны көвүдөп орат. Олар чогаалдарын Россияга болгаш Тывага эрткен янзы-бүрү делгелгелерге кириштирип турар. Бай-Тайганың Тээли чурттуг, амгы үеде Кызылда чурттап, ажилдап турар Лариса Норбунун ажилдары сөөлгү үеде макталды алган. Ооң чогаалдары өскелерден онзаланып ылгалыт. Даш

лар. Лариса ыңдыг эвес, кижилериниң, ылаңгыя хейге билдинтир, сураглыг, ат-алдарлыг улустун, омур-хевири тургузары ооң чогаал ажилында кол черни ээлеп турар. Анаа дашка кижиниң омур-хевири ылаптыг буттук шынныи, амыдыралчызы-биле чогаал кылдыр сиилбип кылыры — кончуг берге, нарын билиг, мергежил негеттинер, улуг күш үндүрер даржыктыг ажил. Ынчалза-даа Ларисаның чогаалдыкчы бодалдары делгем, күзел-соруу күштүг болганындан сорулгазын чедип ап келген.

Даш чонарынга мергежилдиг мастерниң чогаалдыкчы чедишкиннерин үнелеп көргөш, РФ-тиң Чурукчулар эвилелинин кежигүнүгө эрткен чылын хүлээп алган.

Лариса Норбу фармацевт (аптека ажилдакчызы) эртемниг-даа болза, хостуг үезинде чүгле чазанырынга эвес, шүлүк бижиринге, ырлаарынга кончуг хандыкшылдыг.

Тываның өзүп орат талантылыг кызы Лариса Норбуга чогаалдыкчы чедишкиннерни, быжыг кадыкшылды, өөрүшкүнү, ааскежин күзедивис.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ЧУРУКТАРДА: Л.Норбу, оон «Президент Ш.Д.Ооржак», «Дерсу Узала (М.Мунзук)», «Ава» деп чогаалдары.

Василий БАЛЧЫЙ-ООЛДУН тырттырган чуруктары.

Уран чүүлдүн кижилери ДАШТЫ БЕЗИН ДИРГИЗИПТЕР

делегейге, Россияга алдаржыткан даш чонукчулары эвээш эвес. Оларның аразында кайгамчыктыг

Байынды аңаа хамааржыр. Сураглыг даш чонар шеверлерниң өөредип кижизиткени

чонар шеверлерниң хей нуруузу дириг амытаннар дүрзү-хевирилерин чазаарынга сонугалдыг-

ХАЙГААРАЛЫВЫС - МАЛЫВЫС

Аасты ажыдарга-ла, малчын, арат ажил-агылыг чон дээрге кижин ажаанзыралы кылып шыдаар ажылы эвес-ле болгай. Малчын кижин үе-дүптөн тура изигни изиг дивейн, соокту соок дивейн, кадарган малы дээш уйгу-чыдын чок туржуп чоруур улус ышкажыл.

Бистиң өг-бүлөвис мал ажылының чажыттары-биле элээн чоокшулаштыр таныжа берген болгаш амгы үеде «Кажык» арат ажил-агылын тургузуп алгаш, Кызыл кожуунун Кара-Хаак девискээринге хамааржыр «Ыдыкшыл» деп кыштагда кыштап олур бис.

Бо хүннерде малчын кижиниң ажаанзыралы, дүвүрели мал чеминиң сөөртүлгези, торээн малдың чаш анай, хураганнары-биле-ле халбактанчыр боор чүве-дир. Бо чылын малчыны харын хур кыштап турар. Эрткен чылын улуг харга бастырып, улуг хат хадаан соонда, мал-маганывыс бажы-даа, ооң кадында орук-чириивис үзүлгөш, мал чеминиң сөөртүлгезиниң талазы-биле элээн-не бергедээшкиннерге таварыштывыс. Эриг баарлыг дузалыг кижилерниң ачызында малывысты берге байдалдан үндүрүп, улуг чидирите таварышпадывыс.

Эрткен чылын февральда орук-чириивис үзүлгенинден малга чиртир сизген төнгөш, белеткеп алган мал чемин сөөртүп чедирер дээш машина-техника талазы-биле бергедешкеш, Тываның Чазаандан дузаламчы акша дилээримге, мээң дилээмни хандырганынга дыка-ла өөрүп чоруур мен. Ол дээш четтиргеним илередиш тур мен. Чон-биле аргыжарда, чер аразы

ыракта берге-ле чорду. Черчерлерде кандыг кадыр оруктуг, арга-эзим черлерде чурттап турар улус чок боор. Амыдыралга шак мындыг кижилер эң-не быжыг туруштут, белең чүвеге алыспас деп бодаар мен.

Чеже-даа төптөн, суурдан ырак чурттап турар болзувусса, Тываның бүгү-ле херээжен чону-биле бир дөмей, байырлалывыска баш бурунгаар-ла белеткенип турар бис. Мен бодаарымга, бо хүннерде кайда-даа мал кадарып чурттап чоруур өг-бүлелер, оларның херээжен эелери март 8-ке белеткенип, көдээде, кыштагларында-даа болза, амдангыг адын-чемин белеткеп салып алган, аяныг чараш алгы тоннарын кеткилеп алган малының аразында өөрүшкү-мандайлыг чоруп турары чугаажок.

Ынчангаш мен солун арнынга үнер бо каш сөзүмнүң эпиг аргазын ажылгап алгаш, херээжен эш-өөрүмге, угба-дунмаларымга, кунчугларымга, чуржуларымга частың магалыг чараш байырлалы март 8-биле изиг байырны чедирбишаан, бүгү-ле чүүлдерге чүгле чедишкиннерни, каң кадыкшылды, сүлдези бедик болурун күзедим. Ынчалза-даа күрүне ажилында ажилдап турарларга дыштаныр хүннер бар, а малчыннарда байыр-чыскаал дээр эвес, бистерге кандыг-даа хүн дөмей-ле ажил хүнү. Ол дээрге бистиң өдөкте малывыс — дүн-хүн чок хайгааралывыс, хүн бүрүде амыдыралывыс-тыр.

Байырлал-биле, эргим херээжен чон!

Галина ООРЖАК,
малчын арат.

АВАВЫСКА МӨГЕЙДИВИС

Бис Сүт-Хөл кожуунун Хер-Тайга сумуунда чурттап турар бис. Ававысты Монгуш Кызыл Ояла дээр, ол улуг уруу-биле кады чурттап олурар.

Удавас ававыс 63 харны харлаар, ынчалза-даа «Шын» солуну чагыдып алган, боду номчуvas-даа болза, бисти номчунар дыңналдыр дээш көңүс амыратпас кижин. Ол бичи чажындан турала «Инек-Даш» хову бригадазынга хлеб быжырыкчылап ажилдап чораан. Ол үеде Кызыл-Тайга, Хер-Тайга сумулары чаңгыс черге тараа, ногаа тартып турган үезинде чаа-ла совхозтар тургустунуп эгелээн. Оон улаштыр «Ишкин» совхозунун «Доора-Тал» бригадазынга поварлап ажилдаан. Ынчан улус дүн-хүн-даа дивейн ажилдаар турганнар-ла болгай. Авам дүне-даа изиг чемин белеткеп алган трактористер, комбайннерларны, өске-даа

ажылчыннарны: «Чемненип кээрлер-ле болгай» — дээш, ма-нап олурар кижин.

Бо хүннерде ававыс бистиң аравыста назы-хары дөгүй берген-даа болза, омак-сергек чурттап чоруурунга өөрүп, чоргаарланып чоруур бис. Сактып келгеш мунгараар-ла чүвевис — кажан бистер, уруглары, ававыска дуза кадар харык чок, бичи турувуста ачавыс (30 харлыында) озал-ондакка таварышкаш чок болган. Боду база (28 харлыг) аныяк үезинде хей ажы-төлү, бистерни, кара чажывыстан чааскаанзыратпайн өстүрүп, эртем-билигге чедирип каан. Үе чеже-даа берге болза, ажы-төлүн эктинден элетпейн азырап, амыдыралдың ак оруунче башкарып, чагыг-сүмени берип чораан.

Ие кижиге өл чаш төлдү төрээш, кижини кылдыр өстүрүп каары дыка-ла берге-дир деп чүвени

бодум ие апаргаш, көрүп чор мен. Бо хүннерде авамның уругларының уруглары шупту 12 кижин. Оларның аразындан 3 оол, 1 кыс — мээң уругларым. Ынчангаш бисти чырык өртемчейге чаягаш, бут кырынга тургузуп, төлептиг кижилер кылдыр кижизидип каанынга өөрүп четтирип, Бүгү-делегейниң херээженнер хүнү март 8 таварыштыр кадыкшылды, ам-даа узун назыны назылаарын күзедивис. Ол — бистиң амыдырал, ажил-иживисте чоргааралывыс, орук изекчивис.

Эрткен айның пенсиязы-биле чагыдып алган солунуг кижин. Байырлалын таварыштыр бистиң сөглээн сестеривисти ол дөмей-ле тып номчуй бээр дээрзин билгеш, бо каш сестү солунун редакциязынче чоруттум.

Алефтина МОНГУШ.

Хер-Тайга суур.

КҮЗЕЛДЕРИҢЕР БҮТСҮН

Бодум көдээ ажил-агыга хей чылдарда ажилдап чораан болгаш, бир-ле дугаарында, мал, чер эзелеринге хамаарылган күштүг. Сөөлгү үеде ажил-агының кандыг-даа адырында херээжен чонун киржилгези кончуг улуг рольду ойнап турар. Ылаңгыя республиканың Көдээ ажил-агы яамызының бир дугаар херээжен сайыды Лариса Сынааевна Монгуштун организакчы күш-ажылынга мөгөйбес аргам чок.

Француз эрес кыс Жанна д'Арк дег бо кайгамчык баштыңчы кыстың удуртулгазы-биле Тыва-выстың булуң бүрүзүгө мал бажының бүгү-ле бар чүзүнүн катап муң-муну-биле өстүрүп, күзелдиг кижини бүрүзү мал-биле холбажыр

болзувусса, амыдыралывыс экижил, ажил чок кижилерниң-даа ажаанзыраар үнелиг үези тургустунары мыйда. Кажан кадарар мал бажы хейде, ажилдары черлер эндерлир болгай. Ынчангаш Бүгү-делегейниң херээжен чонунун ынак байырлалы база частың кайгамчык уттундурбас хүнү март 8-ти таварыштыр үстүнде адааным сайытка болгаш өске-даа Тываның херээжен чонунга хамаарыштыр сеткилимниң ханызындан изиг байырны чедирбишаан, бүгү-ле күзелдери бүттүнүп, чоруу ажык, чолу чаагай болурун күзедим.

База ол ышкаш бистиң чаңгыс чер-чурттууvus Ажыкмаа Дойдаловна Рушеваның адын долузу-

биле адавышаан, солун дамчыштыр изиг байырымны чедирип олур мен. Улуг Москва ырак-даа болза, мээң байырымны дөмей-ле хоор чонум чедирер. Ооң эрге-чассыг ынак кызы элээди назынында оран-делегейге чуркчу салым-чаяны-биле кижин төрелгетенин кайгадып магадаткан болгай. Надяның чуртталгазы карак чивеш аразында дег ышкаш болган. Ынчалза-даа октаргайда бир сылдыс ооң адын база эдилээн. Амгы үеде чораан болза, авашкылар байырлалын база-ла тыва чону-биле үлежип, сагыш хандыр хөглээри магатчок.

Александр САМДАН.

Бай-Тайга кожуун.

Амгы рынок экономиказының берге үезин Тожунуң чаа салгалы база-ла кызымаккай-биле ажып эртип турар. Төрөөн чериниң бойдузунуң арыг-чаагай байдалы, төрөл чонунуң чаагай амыдыралы дээш кызымаккай, чогаадыкчы езу-биле ажылдап чоруурлар ук кожуунда эвээш эвес. Үе-даа, кижилер-даа, ажыл-агый-даа ол-ла байдалы-биле кажан-даа хевээр турбас, үргүлчү чаарттынып өскерлирин амыдырал негээр болгай. Шак ыңдыг чогаадыкчы дилээшкннер-биле ажылдап чоруур кижилер – кожуунуң Төлээлекчилер хуралының

ды тургузуп бээри болгаш ол талазы-биле дуза кадары деп, ол санап чоруур.

Ооң эң ынак чүүлү — төрөөн Тожунуң чараш бойдузу. Ооң экология талазы-биле арыг байдалын камгалаар дээш чингис, шаанак шышкан онзагай бүдүштүг девискээрлерни күчүлүг бульдозер тракторлар-биле үрей үстүрүп, алдын дилеп, ону чуур дээш хөй балык-байлаңныг арыг хемнерни довурадып, хирлендирип, бензин, солярка бораар чоруктарга удур ол чаныш-сыныш чогу-биле демисежип турар.

Ол 1960 чылда Тожунуң Тоора-Хем суурга интеллигент өбүлгө төрүттүнген. Бичизиниң

килдизиниң эргелекчизи болуп, иштики херектер килдизиниң экономикагит кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демисел чорудар салбырының оперативтиг ажылдакчызы болуп ажылдаан. Каага-даа ажылдаанда, ол ханы биллиг, чаа идеялар тывар, оларны амыдыралга боттандыраар көскү ажылдакчы болуп ылгалып чораан. Ынчангаш ол 1998 чылда кожуунуң Төлээлекчилер хуралының депутаты кылдыр сонгуттургаш, 2000 чылдың февраль айда ук хуралдың даргазы апарган.

Кожуунуң чонунуң амыдыралын үндезини-биле чаартыр сорулгалыг Елена Күнзең-ооловна бо чылын Тожунуң кожуун

БИСТИ КААСТАП ЧОРУУР...

Бойдустан чырыкче, чылыгже утланган эргилдези час дег, херээжен чонунуң сеткил-хөөнү база ыңдыг эвилеп, уян. Дириг бойдууска чылыг, чырыкты хайырлап кээр хунуң чырыгы дег, Ие кижиниң арыг сеткили бистиң сеткил-сагыжывысты чүглөп, ынакшылды сөнөп чоруур. Шуванганчы соогу джжиривис башкы частың сөөлгү соогу кедереп турза-даа, херээжен чонунуң байырлалы март 8 аалдап келди.

Хары утга чечектер база көрүптөр дээш. Сарыг, кызыл өңнүг тюльпаннар алыр бодап тур бис. Республиканың улуг солунун дамчыштыр авалары-выска, чаңгыс курсчу студент эштеривиске, ТКУ-нуң башкыларынга частың байырлалы-биле байыр чедирип, кадыкшылды, өөрүшкүнү күзедивис!

Маадыр Бадыжык, 36 харлыг:

—Частың чараш байырлалы бистиң херээжен чонувустун омак-сергек, чараш-топтук чаңын улам аян киирерин күзөөрдир мен. Ава кижилер-даа ыглавас ужурлуг, мунгарал иелерни кезээде оюп чорзун, чонум. Арыг-Бажы суурда чурттап олураар багай авамга чеди ажы-төлүнүң мурнундан кадыкшылды күзедим.

Көрүнер даан, хунуң чырынын, университетче бар чоруур студент оолдар, кыстарның чараштарын. Төп почтаның бажыңындан улуг сумкалар эгиннепкен почтачылар үнүп турлар. Олар силерге байыр чедирген чагаа, откриткаларны өйшаанда чедирер дээш далаш бар чорлар. Ийи-чаңгыс кижилер амыдыралың аарыны ышың оруундан астыгып, арагаже сундугуп чорза-даа, чонунуң холу дыңзыг, сагыш-сеткили сергек. Чуртталга дөмей-ле чараш-тыр ийин, бүзүрөңер. Бөгүн, март 8-тиң бүдүүзүңде, ынакшылалывысты кезий кылаштап, часкы хун кым кандыг сеткил-хөөнүгүл, сонуургаалыңар.

Олчанай Маннак-оолович, 46 харлыг:

— Мен бо чоок-кавыда киоскилер мурну аштап, доктаамал ажылдап келдим. Байырлал хуннеринде кудумчулар арыг чыдарга каракка өөрүнчүг, эрткен-дүшкен чонга эки болгай. Чогум бодум беш оолдуг мен, ававыска амданыг чөм кылып бээр дээш, эт тыртып, белеткенип алган бис. Белек кылдыр чүнү шилип алганың билбес мен, бичии акша берип каан кижилер мен, садып-ла алган боор.

Мерген, Сылдыс, Артур, ТКУ-нуң студентилери:

—Бистер чаңгыскурсчулары-выска улуг торт садып бээр дээш

Чектер, торттар туткан, каткы-хөлгүг дыштанган кызылчыларга ыңчаар ужурашкыш база бир бөлүк улуска чедерип таныштым.

—Бистиң кырган-ававыс, ынак эневис, ававыс Анна Намбраловна Торжу март 8-те 91 харлап турар. Ажы-төлү шулту ол хун ооң бажыңыңа чыгып кээп, байыр чедирип, кадыкшылды күзээр бис. Ававыс Кызыл хоораның божудулга бажыңыңа бүгү назыңыңда ажылдап келгеш, хөй-хөй иелерниң караан чырыдып, божуткан буяңныг эне боорга, а хөй уругларының аразыңа эки чурттаарын Бурган башкы эз көргөн боор. Оон ыңай ававыстың бүдүжү кончуг топтуг, хөй сөс чок. Аныяндан тура арагадарыга тура чок. Ававыска дыка чоргаарланыр, ынак бис — дээш, олар оруун уламчылап чорутулар.

Устүңде танышканым улустун херээжен чонга байыр чедирешишкннеринге каттыжып, кижиниң амыдыралын херээжен чон каастап чорууру, шынап-ла, өлчей-кежик-тир деп бодап кагдым.

Игорь ДАМДАК.

ИЕ САГЫШ ЧОВААШКЫН-БИЛЕ

даргазы Елена Күнзең-ооловна Маады. Ол кожуунда чонунуң амыдыралынче ие кижиниң сагыш човаан карактары-биле көрүп, кижилерниң амыдыралын эккидир дие, оларга чүглө каш акша октап бээринде эвес, сагыш-сеткилин үндезини-биле чаартып, чаагай амыдыралга сонуургалын оттуруп, мал-маган азыраарыңа болгаш хуу бүдүрүлгө ажыдып, чогаадыкчы езу-биле ажылдаар, чурттаар байдал-

де-ле школага тергийн эки өөренип, ырлаар-хөглээр, танчылаарыңа ынак көскү, эң идепкейлиг өөреникчилерниң бирээзи чораан. Спортка хол бөмбүү ойнаарыңа, чадаг чарыш маргылдааларыңа ол дыка чедишкнниг киржип турган. Школа соонда ол Кызылдың күрүнениң башкы институтунуң физика-математика факультетинче өөренип киргеш, ону чедишкнниг дооскан. Оон кожуунуң школаларыңа башкылап, өөрөдиге

чагыргазының даргазының сонгулдаарыңа киржир деп турар.

Бо чүүлү доозарда, Елена Күнзең-ооловнага болгаш бүгү-ле Тожу кожуунуң херээжен чонунга Бүгү-делегейниң херээженнер хуну март 8 таварыштыр байыр чедирбишаан, амыдыралыңа чечектелишкнни күзөп каалыңар.

Борис ОНДАР.
ЧУРУКТА: Тожу кожуунуң Төлээлекчилер хуралының даргазы Е.К.Маады.

АВАЗЫНЧЕ ЧАГАА

Дарганың чаңгаш келиңер дээн айтышкынындан Сынаа шуут ойталаан.

— Аалымче барбас мен, дарга, ачам-даа ажырбас ийин, авам чүрээнде хоочулуг кижилер, дыңнап кагза, шыдашпайн баар магат. Өөрүм-биле кады чоруй баарымга, мени чааскаан эвес, эштери-биле кады чоруй барган деп билип алгайлар аан...

Сынаа чоруурда артык идик-хевин суп каан чөмөданыңа кестирип каапканы кара чажын суп кааш: "Мени дээш сагыш човаваңар, авай, ачай, бодум ышкаш эш-өөрүм-биле Да-чурттуң Улуг дайыныңче айттыныштым, барган черимден чагаадан бижиир мен. Силерниң ынак урууңар Сынаа" деп каан кыска чагааны чаңгыс чер-чурттуу Сүгдүрнү дамчыштыр Эринче чорудупкаш, фронтуже чорупкан.

Дайын шөлүңгө санинструкторнуң ажылы эң-не берге. Балыгланган дайынчыларга дузалаарыңдан аңгыда, оларны чүктөп-сөөртүр, үңгөп-союп чорааш, өлгөннерге ыяп-ла чедер, оларны шимчедип көөр, кымыл дээрзин тодарадыр...

(Тыва эки турачы М.Сундуйнуң "Эки турачы айттыг эскадрон" деп номундан).

Шүлүк кыдыраажындан

ЭЭП ӨСКЕН ЭРГИМ ИЕМ

Сарыг шайын сөнөп кудар, Чазык-чаагай, аштыг-чемниг, Чугаа сөзү шулту херек, Чурттуң, аалдың чырыткызы Кайызыл ол?

Хайыралыг, Ханым тудуш, Ээп өскен Эргим ием.

Ине-чүскүүн тудупканда, Идик-хепти уран даараар, Инек-малын ажаап турда, Илдик-даа чок, эрес-кежээ Кым-дыр дээр сен?

Хайыралыг, Ханым тудуш, Ээп өскен Эргим ием.

АВАМ ХОЛУ

Ак-тарааны соктап өскөн Авам холу сииреш, дыңзыг. Ак-Суг соогу дадыктырган Адыштары хаварыктыг. Авам холу — Аксым-кежи.

Эвеген чаш бичии меңээ Эрбенниг хол дегбээн болза, Кадыг-бергээ шыдамык бооп,

Кайын мынчаар өзер деп мен. Авам холу — Алдыным ол.

Хоюг, чымчак эвес-даа бол, Холдар дээрге, эргеледии Кайгамчыктыг күчү-куштуг, Кара баарны чылды кааптар. Авам холу — Арыг чүрээм.

Артык ХОВАЛЫГ.

ТУРУЖУН ХҮНДҮЛЕДИМ

Ажылдаар черлер белеткеп кылыры — амгы үеде бир дугаар айтырыг. Бир эвес кижилер бүрүзү күш-ажылдыг болза, сагыш ажык, хөрөк хостуг болур. СДТ-ниң ажылдакчыларын санавакка, ында садыг ажыдып алганнар 300 кижилер болуп турар. Оларның бир кезини оранчок-шуудаан, боттары ажылдаар черлерни, садыгжыларны немей хүлээп алгылаан. Ынчап кээрге, үүрмек садыг четкизи калбарып хөгжүп ораы бо.

— Сайгарлыкчыларның хөлөзилеп алган шөлү — күрүнениң шимчевес өңчү-хөрөңдизи. Ону ажыглаар боордан башка, бараанны анаа садып-саарары болдунмас. Шөлү хөлөзиге алырыңа бо талазы-биле херек эмгелелинге каш тала киржир, керээ чарарыңа ат салыр — деп, ында тургустунган садыг килдизиниң улуг специализи Сайлык Күжүгет чугаалааш, улаштырды. — Делгелге садыг-төвүнүң чогуң ээзи — республиканың өңчү-хөрөңги талазы-биле күрүне комитеди. Садыг болгаш амыдырал хандырылга яамызы бистиң ажыл-иживисти удуртуп турар. Үш дугаар чыл ажылдап турарывыс

бо. Кыска үениң дургузунда хөй-хөй кижилер чарып алган керээзин күүседип, чаа ажыл-ижинге шуут ижиге берди. Олар ам үүрмек садыг четкизин багай эвес билер. Харын-даа бир кезек кижилер керээ чарып алгаш, амдызында ук ажылга ижигип шыдавайн барды. Баш удур белеткелдер кылыры, садыгның нарын чорудууларыңа чаңгыгары дораан кайын болдунар. Олар соо барып ажылдаар черлерни бир черге дөмей-ле тургузуп алыр — деп, ол чугаалай-дыр.

Керээ-биле ажылдап турарларның данзызын көрдүм. Тыва Республиканың девискээринге үүрмек садыг четкизиниң рынок ажылының чуруму болгаш негелделериниң дугайында дептер-биле база номчуп таныштым. Ажылдаар шөл бүрүзү тускай дугаарлыг. Ооң дузазы-биле ажылдап турар кижилерниң туруштарын тып ап болур. Эт, чимис, ак чем болгаш өске-даа барааннар тус-тус аайы-биле садып алыкчыларның мурнунда делгеттинген. Оларның аразында олча-тывыштыг ажылдап турарларның дугайын сонуургал-биле

дыңнадым.

— Алдын-оол Иргит этт садып турар. Садыг-делгелге төвү ажылгалга кирерге, садыг шөлүн ол керээ-биле хүлээп алган. Тус чер үндүрүүн доктаамал төлеп турар. Садыг ажылының культуразын ооң эки билирин хынап кээп турарлар демделгээр чорду. Мерген Кара-Сал — аныяк сайгарлыкчы. Ажылдаар чер барда, аныяк кижилер кымдан-даа дүрген күш-ажылга шуудаарын ооң күш-ажылы бадыткаар. Өстүргөн үнүш-дүжүдүн кыш дургузунда үзүк-соксаал чок садыглап турарларның бирээзи Алефтина Хомушка — деп, кезек сайгарлыкчыларны Сайлык Күжүгет мактал-биле демделгеди.

Садыг-делгелге төвү улуг болгаш делгем. Деңней алырга, Омск, Новосибирск деп улуг хоорайларның хаагыг рыноктары сагышка кирер. Рынок ажылының чуруму, тускай негелделерин сагывас болза, садыглажыры кайын болдунар. Тынар агаар безин чедишпейн барып болгу дег.

— Кайы-даа барааннарның шынарын тускай албан черлери контрольдаар. Ол ышкаш вете-

ринария департаментизиниң лабораториязы база тургустунган. А сараалыг этт келир болза, ооң «ээлери»-биле чугаа кылыр кылдыр милиция албан черинче дыңнадып турар. «Чиг этт чиртинмес» — деп, үлегер домак бар болгай. Ынчангаш санэпидхайгаарал төлээлери кезек-кезек болгаш хынап, деңзилерни хыналдазын база көрүп турар чер бар — деп, улуг специалист медегледи.

Ажыл-ижилер шийтпирлээр айтырыглар-биле бүргеттинген Сайлык Күжүгет дээди эртем-билигилгил. Ол алыс республиканың чурттакчыларының эрге-ажыктарын камгалаарыңа утланган ханы бүдүш-туруштуг ажылдакчы болду. Ооң шийтпирлээр ужурлуг айтырыглары хөй. Ажылдаар черлер тургустунуп, ажылчын туруштарны ээлээр эрге-байдалдыглар өзүп-ле, немжилеп-ле турар болза, амыдырал-чуртталга чийгээр, кемниг үүлгедиглер кызырлыр — деп ооң демделгеп турар туружун мен хүндүлөп артым.

Аралчор ОКСУР.

СПОРТТА ХЕРЭЭЖЕННЕР

Бо чылгы театр сезонунда балерина танцлавайн барган, бодунуң кажыы оорлу берген деп чылдагаанын айыткан. **Ульяна Лопаткина** эрткен чылдың июль айда чогаалчы Владимир Корневке ашакка барган. Ие болурунга белеткени берген. Балет артистеринин аразындан ие бо-

баксырадып алган балет артистери бар. Аңаа **Екатерина Максимова** хамааржыр. Ульяна Лопаткинын божуур дээн шийтпири таварылга эвес, чүге дизе ол бурганга чүдүүр кижжи. Бурган езузу-биле алырга, элекке уруг дүжүрери — хилинчек болур. Ие-бале-

ЛОПАТКИНА ИЕ БОЛУР

луksаар кижилер ховар болур деп, чугаа бар. Чамдык чижектерни керээли. Балетке артып каар дээш аборт (уруг дүжүргенин) балерина **Майя Плицеская** бодунуң номунда бижээн. Уруг божувас дээш бодунуң каддын

риналар хей аргаларлыг дээрзин Ульяна дыңнаткан. Чижээ, балет артистери **Жанна Люпова** болгаш **Алдынай Сылмуратова** божаан соонда үре-түннелдиг ажилдаан. **Ирма Ниорадзе** оглун божааш, үш ай эрткенде, сценага танцлап эгелээн.

ЧУРУКТА: Ульяна ЛОПАТКИНА

МАРИНА БУДУУ ЫГЛАП ЧОРААН

Дошка спортчу танцыга делегей, Европа болгаш 19-ку кышкы Олимпиаданың чемпиону, Россия чурттуг, ам Францияның хамаатызы **Марина Анисинаның** салым-чолу нарын кижжи. Россия спортка херекчок апарган кыс Францияга Олимпий маргылдааларының чемпиону алдын медальды сөңнээн.

лааш, аныктар аразынга делегейниң ийи дакпыр чемпиону болган.

турган. Баштайгы үеде хуннүне белеткел эрткен соонда, чүңү кылырын безин билбес турган. Телевизор көөр, дыл өөренир... Төрөөн чуртунче чаныксааш, чемоданын неделя санында белеткей бээр, ада-иезин, эшөөрүн сагынгаш, хуннүң чыгыгы бүдүү ыглаар. Бодун өске чурттуң хамаатызы кылдыр бодаар. А ол өйде Россияга ону "француз кыс" джир апарган. Францияның чемпионатында ону база-ла Россияга ышкаш, өскелей бээр турган.

Ийи чартык харлыында конькилик идик кеткен, а 12 харлыында алдаржаан спортчу Людмила Пахомованың, оон улаштыр **Наталья Линичуктун** удуртулгазы-биле коньки спортунга (танцыга) өөрөнгөн. Талантылыг оол **Илья Абербух**-биле эжежип танцы-

Ынчалза-даа бир-ле катап Маринаның эжи **Ильяны** чаргаш, **Ирина Лобачевага** эш кылып каан. 16 харлыг **Марина Анисина** ынчаар кымга-даа херекчок апарган. **Марина** эштериниң дузазы-биле ийи чагааны француз дылга бижээш, бирээзин Канадада **Виктор Крацче**, өскезин Францияда **Грендаль Пейзераге** чоруткан. **Грендальдан** харыы дораан келген.

Спортчу маргылдааларга чедишкени дээш **Марина Анисинаны** Францияның президентизи **Жак Ширак** "Хүндүлүг легион" дээр дээди орден-биле

Француз чангыс сөс билбес **Марина Лионга** чеде бээрге, **Грендальдың** ада-иези ону чылыгы-биле уткаан, чоок төрели ышкаш, ажаап-карактап

ОЛЬГА ПЫЛЕВА — ЛЕЙТЕНАНТ

Солт-Лейк-Ситиге чаа эрткен 19-ку кышкы Олимпий маргылдаазынга биатлонга чемпион **Ольга Пылевага** лейтенант шериг дужаалды тывыскан. Прапорщик **Ольга Пылева** элээн каш чылдарның дургузунда Сибирьнин шериг округунун спортчу ротазынга албан эрттирип келген, ооң мурнунда чылдарда Красноярскиде уругларның спорт школазынга ажилдап турган. Боду Красноярск крайның **Бородино** суурга 1975 чылда төрүттүнгөн.

кен ооң өөрүнүң идик-хеп, херекселдер шыгжаан сумкалары ында чыдып калганы илерээн. Оляның шаңнатканы алдын болгаш хүлер медальдары база сумкада арткан. Сөөлгү медээлер езугаар алырга, самолетка чүдүрер чүктөр деңзизи аартаанындан оларның чамдызы ында чыдып калганы илерээн. Сумкалары дараазында ухар самолет-биле эккээрин аазаан.

Кышкы Олимпий маргылдааларының чемпионнары **Ольга Пылевага**, **Ольга Даниловага** Россия Федерациязының Президентизи **Владимир Путин** байыр чедиргеш, херээжен хаакчыларны тура-соруктуг, бедик мергежилдиг, чүткүлдүг чоруун бедии-биле үнелээн.

Ольга Пылева төрөөн хоорайы Красноярскиге ужуп келгеш, эде кеттинер чаа хеп садар ужурга таварышкан, садып-даа алган. Красноярск крайның губернатору **Александр Лебедь** чемпион кыска үш өрээлдиг, чаагайныды кылган, 120 дөрбелчин метр шөлдүг квартираны бээрин аазаан. Олышкаш **Ольга** алган ийи медалы дээш 60 муң доллар (1 млн.800 муң рубль) шаңналды үндүрүт төлөвей алырын шийтпирлээн.

Солт-Лейк-Ситиден чанып кээрге, **Ольга Пылеваның** болгаш биатлонга кириш-

шаңнаан. **Марина Анисинага** салган айтырыгга ол мынча деп харыылаан:

— **Грендальды** дыка хүндүлээр мен. Кайгамчык эптиг партнер, мергежил чарты кижжи. Сагыш човангыр. Ынчалза-даа мээң езулуг аас-кежиктиг ие болурумга ол эш болбас, мээң уругларым адазы болбас. 26 харны хар дээр боор бе. Ынчанмыже херээжен кижжи өг-бүлелиг, уругларлыг, аас-кежиктиг болур

аргалыг харын. Чүгле мергежилдинге бердинер болза, таарышпайн баар. Ам дээрэзинде менээ эн-не кол чүве — эгелээн ажылымны төнчүзүңге чедирери. Россиядан үнүп чорутканым хомунчангы болбайн аан, француз дылга арыг чугаалаар, Францияга чаңчыга бердим. Орусда болзумза, "Марсельеза" спортчу чедишкеним гимнизи апарган.

ҮШ УРУГ — ЫЯАП...

Ие болгаш чаш. Бо айтырыг бисти тергийн дүвүредип эгелээн. Россияга 1985 чылда херээжен кижжи 2 уруг божуп турган болза, бөгүн чүгле чангыс уругну божурунга өйлөшкөн.

банкызының, Пенсия фондузунун хөрөнгилерин хаара тудары чугула. Үш уруг өстүрүп кижизидип турар өг-бүлөгө үш өрээл бажыны чүге берип болбазыл?

Бир эвес бөгүн херээжен-нерге дуза катпас болза, каш чыл эртерге, чүнүң-биле-даа дузалаары херекчок апар. Чүге дизе чон чок күрүне турбас болгай. Бистиң чонувустуң санын өстүрер программага Делегей банкызының, Россияның Ажаалга

Россияның херээжен чонунуң келир үезиниң кол байлаа — эгээртинмес үндезини **БҮЗҮРЕЛ, ЫНАКШЫЛ БОЛГАШ ИДЕГЕЛ** бисте бар.

Чараш кыстар карак өөртүр. Чалгаалары — херек өйзүр. Эрес-кежээ херээжен чон Эртине бооп мөңгө артсын!

АЖЫЛДААШ, 116 ХАР ЧЕТКЕН

Россияның эң узун назылыг чурттакчызы 116 харлап чорааш мөчөөн.

ге чедир огородка, кухняга, бажынының чанынга ажилдап, могап шылаарын билбес чораан угбай чүве. Бодап көөрге, чүгле Россияда эвес, харын делегейде эң-не узун назылыг кижжи боор ол. Гиннестин рекордтар дептеринде Великобританиядан 110 харлыг **Ева Пликсти** кириген чораан. **А Мария Александровна** турган болза, 116 азы 115 харлаар ужурулуг чүве. Ооң паспортунда чүгле төрөөн чылын — 1885 чылды бижээш, төрүттүнгөн айын, хүнүн айытпаан чүве болду.

Воронеж областа Ставропольск районун Озерск суурун дамчыштыр Черниково деп сууржугашка могап шылаанымдан арай боорда кылаштап келдим.

— Аңаа узун назынны кым сөңнээң ирги? — Ажыл, чүгле ажыл. Оон ыңай чоок кижилеринге ынак болганы. 30 чыл бурунгаар ашаан, ооң соонда генерал оглун ажаап каан угбай. Уруунун урууларын өстүргөн угбай. Ооң амыдыралы — чүгле үлегер. Өске чурттарда узун назылыгларны национал чоргаарал кылдыр көөр-дүр, а бисте...

— **Кымны** дилеп чор силер? Чожуй бергеш, көрнүп кээримге, улгады берген эр кижжи мени кайгаан тур. Амырааш улаштыр айтырдым:

— **Мария Александровна** Фелелова кайы бажында чурттап турар ирги?

— **Өскөкү** январь айда-ла калгы берген болгай. Ооң чээни **Лидия Федоровнага** баргаш, айтырынарза эки боор — дээш, бажынын айтып берди.

Лидия Федоровна столунче чалааш, чугаалап эгеледи:

— **Январь** 6-да "чорупкан" ийин. Мени каапкаш чораан соонда безин чыл чыгай берди. Өлгүжеге дээр эртенден кежээ-

Төрүттүнгөн хүнүңер-биле!

Частың чараш байырлары — **Март** 8-тиң хүнүнде бистиң ынак аавыс **Валентина Бадыргыевна ШААЛЫ** чырык өртемчейге чаяттыңан. Бистер ооң уругдары, 16 кижжи болгаш 8 уйнуктары эргим Ававыска делегейниң Херээженнер хүнү — **Март** 8-ти таварыштыр бүгү-ле эки чүүлдерни күзөвишаан, акывыс, дунмавыс **Сергей Шаалының** шүлүүн чүректин ханызындан Ававыска сөңнедвис.

Шупту уругларындан.

БУРГАН БАШКЫ КӨРҮП ЧОР БООР

Бежен чылдар. Солчур суурга **Белен** эвес үе турган. **Идик-хеп-даа** элбек эвес. **Ижер**, чиир-даа өйлүг турган. **Ажы-төлдү** өстүрер дээш, **Авам күжүр** чүңү кылбаан?! **Холу шевер** мээң **Авам Хондур** безин дааранган боор. **Дангаар** эрген оттуп кээрге, **Даараан хеви** белен болур. **Бичии бистер** ынчан удааш, **Билбейн**, көрбейн турган боор бис. **Өгдө кандыг** чөмнөр бар-дыр, **Өскүс оолда** илбичи дег, **Амдан-чимден** синдиргени, **Аалче** боду кирги-даа дег, **Чемни база** биске кылып **Четтигипкен** боор **Авам**. **Өске** бүгү ажилдарга **Өөрөткен** ажы-төлүн **Өглүг-баштыг** салгалдарлыг **Өөр-өнер** чурттап чор бис. **Буян чолдуг** **Авам сени** **Бурган** безин көрүп чор боор.

"Шын" солунга ооң бодунуң корреспондентизи бооп ажилдап чораан, амгы үеде хүндүлүг дыштанылгада оор **Савый-оол Шагдырович Ооржак** бо хүннерде, чигези-биле чугаалаарга, март 6-да алдан харлап турар.

Төрүмелинден эрес кижжи кайын анаа олурар боор. Ол ам-даа аныктарның дагдыныкчызы бооп, чонунга лекция, беседаларны кылып берип, **Бай-Хаак** суурда хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи болур. Бодунуң идеалынга бердинген **Шагдыр-оол Шагдыровичини** Таңды кожуунуң коммунистери партия кожкомунуң секретарына ийи удаа сонгаан.

Уйгу-чыдын чок журналиске "Шын" солунуң коллективи, чүнүң-даа мурнунда, кадыкшылды, аас-кежикти, хей-ниити ажылынга чедишкенин күзеп тур. "Шынның" коллективи.

Чөөн-Хемчик кожуунуң **Чадаанада** чурттап чоруур даай-ававыс **Надежда Бегзиевна Шоюнчапка** база март айда төрүттүнгөн дунмаларывыс **Артур Дадароолович Намшойга**, уруу **Анжела Артуровна Намшойга**, дунмаларывыс: **Ай-кыс Мергеновна Намшойга**, **Тамир Комбуй-оолович Кууларга**, **Аржаана Витальевна Кууларга**, **Орлан Комбуй-оолович Кууларга** төрүттүнгөн хүннерин таварыштыр байыр чедирбишаан, бүгү-ле чүүлдерге чүгле экини күзөдвис.

Монгуштарның өг-бүлезинден.

"СЕЛЕНДЖА" ДЕП КЫЗЫГААРЛАТТЫНГАН ХАРЫБСАЛГАЛЫГ НИИТИЛЕД АЖЫЛЫН СОКСАТКАНЫН ДЫҢНАТТЫВЫС.

“ҮЕР СӨӨЛҮНДЕ”

(Тоожудан үзүндү)

Үер чаңгыс хүн болу бербес. Үш чыл сонгаар-ла оон демдектеринин дугайында “дидир-дидир” чугаалар чон аразынагы тыптып келген.

Саян артындан хөй-хөй чылан көжүп орган. Чиге мурнуу чүкче углаан ол чииртим соястаарларның орукту эрте бээрин чолаачылар чыскаалып алгаш, манап турганнар. Хем агып баткан чүве дег, орукка кылаңнажып, арга-эзимге чаңгыландыр шыңайндыр дааш-шимээнниг эрткеннер.

Ындыг чииртим, коргунчуг чүвени көргөн кижилер кел салла, хүрээ ламалабынга дынатканнар. Олар сор чалап, улуг хүрүм кылган. “Чылан чылы келирге, үер-халап болур-дур. Чер кырында бүгү-ле амылыг амытаннар дээш тейлеп чоруулунар” деп, оларның ном хураап тургаш сөглээн сөстери, шынап-ла, амыдыралга бадыткатынган.

Каш хонган соонда, инекараа, чамдык кат-чимистиң чечээ дендеп барган. Ол чүл дээрге улуг дүжүт оштап турары ол. А чаа-ла сывы шымырарып бакылап орган картошка карарып өлүп калган. Свекла, морковь сураг барган. Оларның чер иштинге үрезиннерин үер аппараттары ол ыйнаан. А чер көгү болгаш бок үнүштерге кижичи күш-даа чедер аргажок. Хериминиң адакы дооразын дуй-алы бээрге, Анна Сергеевнаның холу салдынып, ынак дачазындан хөңнү калып эгелээн. Ол страхование черинче маннаарына өйлөшкөн.

— Силер ийи иешкилер чер иштинде бок-сагыңарны уткаш, бо дачаны ээлеп көрүңер. Кадым-даа шыдаар эвейн-дир. Камгалал акшазы келирге, холунарны актаар мен. Шыдаар болзунарза, өлгөн үрезиннерни казып каапкаш, чаа картошкадан катап тарып алынар — дээш, 250 рубль сунгаш, уламчылаан — Силерден күзүн чүнү-даа

негевес мен. Кат эки үнер болза, үштүн, бирин бээр силер ыйнаан. Страховка апсымза, мээң думчуум шала тыргыя берген деп чүвени бодап алыңар. Мону салгап ээлээр хөй ажы-төлүм-даа чок — дээн.

Кадай хоорайже чоруптарга, Агрофина угбай аңаа немей мындыг хоп база октай каапкан:

— Соңгу чүкте Якут чуртунда моон ажыг үер когаралын дыңнап, көрүп тур силер ыйнаан. Ында бо кадайның чаңгыс уруунга Шойгунун ямызы хөй түннүг акша берген. Оозу Красноярск хоорайдан бажың садып алыр деп, чугаа бар. Бо дачадан салдынып өлбөңер.

Агрофина угбайның дачазы шала кедээр, аңаа үер четпээн. Ол чакпыл оолдарның өшкүлерин сагжып бергеш, сүт колдап аар дээш бо дачага ийи-чаңгыс кире дүжүп келир.

Үер болган соонда, дүп-дүймээн, кымның тоолайын кым сураар, кымның долларын кым айтырар. Белдир-оолдун бора-тоолайлары оолдап алган, чер адаанда шимээн барганнар. Оларның ишти-хырын, ирзэн үрезиннерни ушта каскылааш, чаа үрезиннер олуртуру — ажыл үстүр боор бе, иешкилер сары хүннү бадыр дырбаңнаар, чилчин үзүп-ле турганнар. Ам канчаар, частың чаңгыс хүнү бүдүн чылды чемгерер деп, үлегер чугаа бар болгай. Кол-ла чүве хырын тодуг, кадайның арттырып бергени кур хөрөңгү четчир.

Бүгү ажылды кылып кааш, ийи иешки маажым кежээ крыша кырынга чугалажып органнар.

— Сергеевнаның өөнү ишти бо дачаны тургузар дээш чилчин үзе ажылдааш, олчаан оңгарылбаан. Хөөкүй моон ажыын көрбөй чыда, бурганнаан деп Агрофина угбай чугаалаар чорду, авай. Ашаанга дыка каржы чораан кижичи-дир. Мен баштай келиримге, кадыг-чидии хөлчөк чоржук. Үер тавараан

эртенинде эжик аксынга куу сөөк кижичи бажы чыткан. Оон дыка-ла корткан боор бо. Каттырып чыткан ышкаш боор чорду. Ырадыр аппарат октавыт, оглум, деп мени айбылаан. Ыяш-биле карааның үдүндөн ылдыртып алгаш, херимден үндүрө бээримге, үш салаазы-биле тейлеп шаг-ла болду. Сактырымга, оон сөөлүндө кижилерге чымчаа хөлчөк аппарат ийин, моон.

— О, бурган! Чеди-Хааным, өршээ! — деп, Сержиңмаа өрү дээрже тейлээн. — Чеди-Хаанның хымыш ышкаш бажындан санаарга, сээң сылдызың беш дугаарында ол-дур. Мээң — Хорваанчык, сээң — бурган башкы.

— Дуу сарай иштинде он аът күштүг моторлуг андазын бар. Ооң-биле сизген база кезер. Техника билер кижиге көргүскөш, кылдыртып алыңар деп, Агрофина угбай сүмеледи. Мен эртен хоорайже киргеш, Сайын акыйны чалап эккээйин бе, авай — деп, оол авазындан айтырган.

— Ынчал даан, оглум. Аварийкадан баргаш айтырыптар сен.

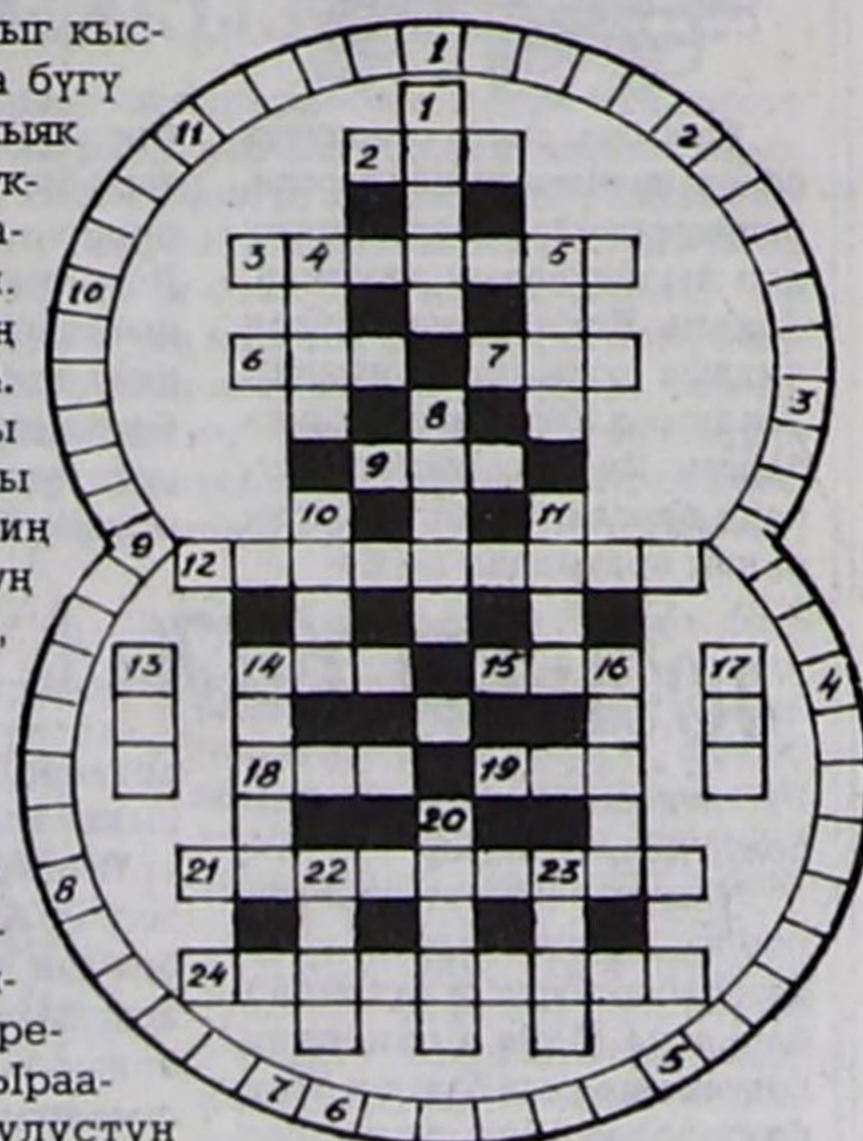
Сержиңмаа чеже боор, хаарыктай берген.

Белдир-оол Чеди-Хаанче кайгап, Хорваанчык деп сылдыстың адын чаптап, Сайын-Хоонун сылдызы чүү ирги деп боданмышаан, чингир көк дээрде эмгетикчөк сылдыстары эргий көргүлээн. Дүнеки хүлчүктер, чөмнөөн часкыларның чалгынарны теректер аразы-биле сыңайнып эрткилээн. Чингир дээрде сылдыстар Сайын-Хоонун караа дег чивенешкен. Элээди үемни чер адаанга чурттап эрткен болгаш мээң кырымда мындыг онза октаргай барын эскербейн чораан кончуумну деп, оол кударалын доюлдуу боданып чыткан.

Ооң сеткилин ханызындан база бир-ле үерниң эгези дойлууп олар деп чүвени кенен оолчугаш ол дүне эскерер-даа хире эвес, уйгудува дүлдүне берген.

КРОССЧАЙНВОРД

Тываның сураглыг кыстары: 1. Ады-сураа бүгү делегейге алгаан аныяк чурукчу. 2. Даш чонукчузу, Репин шаңналының лауреады. 3. Бичии уругларның таны ансамбли. 4. Тывага баштайгы эмчи. 5. Баштайгы балет артистериниң бирээзи. 6. Тожунун аңчызы. 7. Малчын, Социалисттик Күш-ажылдың Маадыры. 8. Делегейниң аңгы-аңгы чурттарында тыва ырын ырлап чоруур. 9. Шүлүкчү. 10. Херээженер солунунун кол редактору (ады). 11. Ыраажы, Россияның улустун артизи.

Доора дургаар: 2. Совет Эвилелиниң Маадыры Громова бичизинде. 3. Сураглыг совет спортчу, дошка уран чунгулашкынның Олимпий чемпиону. 6. Ынакшылга эң шынчы дирткен куш. 7. Кырган-ава. 9. Кызыл хоорай чагыргазының даргазы чораан. 12. ТГУ-нун тыва дыл кафедрасының башкызы, өөредилге номнарының автору. 14. Н.Шойгунун баштайгы ансамбли. 15. Кызыл чечек. 18. Кижичи төрөлгөтениң иези. 19. Кымга-даа эң эргим кижичи. 21. Күрүне ажылдакчызы, ТАССР-ниң Дээди Совет Президиумунун Даргазы чораан. 24. РФ-тин Чазак Даргазының оралакчызы.

Узун дургаар: 1. Троян дайы-

нының эгелээринге чылдак болган кайгамчык чараш херээжен. 4. Тываның херээженер эвилелиниң даргазы. 5. Шыдыраага делегейниң каш дакпыр чемпиону (ады).

8. Утундурбас чалы... (ыры). 10. Совет Эвилелиниң Маадыры, снайпер (ады). 11. Тыва эки турачы. 13. Сураглыг артист... Ахеджакова. 14. А.Пушкин Земфиразының ынакшылы. 16. Херээжен ат. 17. Сураглыг совет гимнаст. 20. Дыка хөй чараш кыстарның чедиксээр хоорайы. 22. Столга ойнаар оюннардан херээженер аңаа эң сундулуг. 23. Совет Эвилелиниң маадыры Космодемьянскаяның чажыт ады.

“Шын” солунга март 2-де үнгөн кроссвордтун харызы:

1. Чазак. 2. Албыс. 3. Кымчы. 7. Малчын. 9. Какпаш. 11. Герат. 12. Шорга. 13. Шырга. 14. Бологов. 16. Инек. 18. Дага. 20. Найдан. 21. Калчан. 22. Мыйгак. 24. Кадага. 26. Саак. 27. Адан. 28. “Найырал”. 29. Дагаа. 31. Чагаа. 33. Салим. 35. Самбыл. 36. Монгуш. 37. Алдын. 38. Арбан. 39. “Начын”.

Узун дургаар: 1. Чаваш. 2. Кулча. 3. Адыг. 4. Саат. 5. Копуш. 6. Ырага. 7. Мерген. 8. Нейлон. 9. Калгак. 10. Шарлан. 14. Бодаган. 15. “Валидол”. 16. Индус. 17. Кадык. 18. Дарга. 19. Аспан. 22. Маңгыс. 23. Кайгал. 24. Караим. 25. Адагаш. 24. Донга. 30. Армян. 31. Чараш. 32. Арбан. 33. Сыра. 34. Моюн.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ӨНЧҮ КОМИТЕДИ

Кызыл хоорайның Шетинкин-Кравченко кудумчунун 37-де “Саяннар” садыг бажыңыга тудуштур туткан бажыңны хөлезиледир садыглаашкынны чорудуп турар.

Дугуржуп чугалажыр чери Кызыл хоорайда Чазак бажыңы, Чүлдүм кудумчузу, 18. Кабинет дугаары 111.

Болур хүнү 2002 чылдың март 26, 10.00 шакта.

Бажыңның шөлү 128,1 дөрбелчин метр.

Бир чыл хуусаалыг аренданың өртээ 59175,31 рубль.

Арендага эргени алганы дээш эге төлевир 10 муң рубль.

Садыглаашкынга киржири-биле 2002 чылдың март 25-ке

чедир.

— Чагыңны кириер;

— Садыглаашкынга киришкени дээш төлевир кылыр;

— Садыглаашкынга киржири-биле юридиктиг албан чериниң уставын, сайгарлыкчы ажыл-чорудулгазының дугайында шынзылганы, үндүрүг черинден төлежилге кылып шыдаарының дугайында шынзылганы кириер.

Тайылбыр алыр телефоннары: 1-12-09, 3-60-16.

АКЦИОНЕРЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

“ТЫВАКОМПСОСРЕДКОМПАНИЯ” акционер ниитилелелиниң директорлар эвилелиниң шийтпирин езугаар 2002 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 24-ТЕ

15 шакта Кызыл хоорайның Калинин кудумчунун 17 дугаарлыг бажыңыга 2001 чылдың ажылын түңнээн акционерлерниң ниити хуралы болуп эртер.

ХҮН АЙТЫРЫБЫ:

1. Чыл отчетдун, бухгалтерия балансызын база 2001 чылдың орулгалар болгаш карылгалар хуваалдазын бадылаар.

2. Ниитилелдиң директорлар эвилелиниң даргазын болгаш оон кежигүннерин сонгуур.

3. Ниитилелдиң чингине директорун сонгуур.

4. Ниитилелдиң хыналда комиссиязының кежигүннерин сонгуур.

ШЫН

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, Индекс 687000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазак болгаш “Шын” солун редакциязының коллективи.

Кол редактор

Светлана МОНГУШ

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ:

К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, А. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнун оралакчызы — 3-33-91.

КИЛДИСТЕР:

Ниитилел-политиктиг килдистер — 3-39-15, улуттук болгаш медээлер килдистер — 3-34-98, компьютер эрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16;

Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну “Шын” солун редакциязының компьютер төвүнге өрзөн болгаш чыскааган. Неделеда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаан ама.

Тираж 6617. Чагыг 25.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк “Тувакредит”, Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектеринин талазы-биле хоойлужулгазының чорудулгазынга контроль болгаш бүртүкелениң Тыва девискээр эргелелинге бүртүктеттинген.

Бүртүктеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация куркомтединиң типографиязынга парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттырган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттылган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылганы дээш авторлар боттары харылыаар.